

Seniordoktorander

Ett förslag vid midsommartid 2012

Bodil Jönsson
Professor emerita vid Lunds Universitet
www.bodiljonsson.se

Kunskapens immateriella väsen

Till de klassiska kunskapsidealerna hör att kunskap skall kunna bära över tid och rum, oberoende av person. Från den ena till den andra. Denna kunskapens immateriella karaktär gör att också kunskap utvecklade sent i livet kan bli till stor glädje för medmänniskor i framtiden.

Unga forskare har framför sig långa arbetsliv (utanför eller inuti universitetet) i vilka de själva kan nyttiggöra sin forskartid, dess process och resultat. De redan medelålders forskarna, de som hunnit längre i livet innan de gick in i forskarstudier, har inte så många yrkesverksamma år kvar efter disputation. I gengäld kan deras kunskapsbidrag och avhandlingar redan från början ha ett annat djup just genom deras tidigare erfarenheter. Efteråt blir det i större utsträckning andra inom kunskapsområdet eller verksamheten som får bära deras resultat vidare.

Detta kommer att bli ännu mer uttalat om universitetet öppnar sin forskarutbildning för seniordoktorander – människor som uppnått pensionsåldern men som vill använda 5-10 år till att vidareutveckla sin kunskap så att den når en hållbar forskningsnivå och därmed blir mer värdefull och tillgänglig också för andra framöver.

En pay back-tid med mål och mening

Ju äldre en människa blir, desto mer tenderar hon att söka efter sammanhang, mål och mening samtidigt som hon gärna vill stötta yngre. Det är alltså inte bara välbärgade mecenater som på äldre dagar kan få upplevelsen att befinna sig i en pay back-time – det får också många andra som vill bidra, kanske i första hand genom en kunskapsöverföring.

Detta går rimligt lätt vad gäller släktfoton och -krönikor men är betydligt svårare i övrigt. Kunskapsöverföring mellan generationer har alltid hämmats av yngre människors självständighetsönskan. Nu gör visserligen internet att vi kan förpacka kunskap till sådan information som de unga kan hitta själva, men svårigheterna är inte över med det.

Äldre människor har sällan under intensiva yrkesliv hunnit med att bearbeta sina insikter till något mer långsiktigt hållbart. Kunskaperna fungerar för dem själva men inte för dem som inte varit där. Det behövs mycket bearbetning, och man behöver hjälp och inspiration utifrån för att strukturera, utmana, vidareutveckla och rensa upp i de egna erfarenheterna och kunskaperna. Det är här som möjligheten att bli seniordoktorand kommer in.

Livslängdens och hälsans utveckling

De pågående demografiska förändringarna är välkända. Ålderspyramiden är på väg att förvandlas till ett åldershus med nästan vertikala väggar och ett tämligen platt tak. Sedan länge har detta åldrande samhälle analyserats utifrån kvantitativa (främst ekonomiska) beräkningar. Kvalitativt är det betydligt färre frågor som har ställts. Ett par exempel:

Vad gör det för skillnad att så många kommer att bli så gamla under så genuint annorlunda villkor än de som gällde så sent som för förra generationen? Vad betyder det att så många under sin ålderdom (som kan uppgå till en tredjedel av livet) kommer att kunna se bättre, höra bättre, röra sig bättre, ha mindre ont, tugga bättre ...?

De enskilda effekterna kan bli nog så stora, men den mest spännande frågan är ändå vad denna stora och nya grupp äldre kommer att vilja göra utifrån sådana förutsättningar som gamla människor aldrig tidigare haft. För närvarande är vi inne i en omställningsperiod, och det kommer att ta ytterligare några år innan vi börjat frigöra oss från de rådande normerna för hur man ”skall” vara exempelvis som 75-åring. Entydiga medicinska data och framväxande erfarenheter visar att en 75-åring i dag främst är som en 65-åring i förra generationen, men normen har inte hängt med. Kairos Future sammanfattar sin senaste undersökning av äldre genom att säga att människor under 80 är ”som folk är mest”. Och i en av Apotekets stora hälsoundersökningar var det gruppen 66+ som hade bäst hälsa (frågorna rörde kost, motion, upplevd fysisk hälsa, upplevs psykisk hälsa). Det finns alltså nu inte bara ålderssjukdomar utan också just en åldershälsa.

Speciellt om hjärnans utveckling

1900-talet tillförde många vetenskapliga insikter om vad som försämras i en åldrande hjärna. Under 2000-talet har uppmärksamheten allt mer inkluderat också sökandet efter lifelong development, inte bara peak and decline. De senaste femton åren har resulterat i stora genombrott: man vet nu att även gamla människor får nya hjärnceller, att hjärnan fortsatt är plastisk och att balansen mellan vänster och höger hjärnhalva, alltså den mellan tankar och känslor, blir bättre ju äldre vi blir. Detta kan i sin tur leda till en annan kunskap, mer inriktad på det teleologiska, det vill säga på sammanhang i bemärkelsen mål och mening, mindre på mekanistiska orsaker till skeenden. Man ställer helt enkelt andra frågor till både sig själv, sina erfarenheter och vetenskapen som gammal än som ung.

Det vore i det närmaste orimligt om inte också universiteten skulle vilja dra nytta av detta, till gagn för både samtid och framtid. Men det kräver att man frigör sig från tidigare normer och tillvaratar kunskapens immateriella karaktär. Kunskap behöver inte bäras vidare av den som utvecklat den (något som inte minst vetenskapshistorien vittnar om) utan hör till kulturens gemensamma tankegods. Det finns alltså skäl att uppmuntra och tillvarata äldre människors önskan att bli seniordoktorander. De kommer därtill att kunna bidra med sådant som yngre människor inte kan, just genom sin större erfarenhetsbas.

Dagsläget

På universiteten finns numera dels unga doktorander som går in i forskarstudier direkt efter sin grundutbildning, dels medelålders människor som redan har med sig en stor kompetens utifrån sitt arbetsliv men som nu också vill utmana, komplettera och utveckla sina kunskaper i ett akademiskt sammanhang.

Båda de yngre och de medelålders bidrar genom sin forskning till den allmänna kunskapsutvecklingen. Formellt är forskarplaner och bedömningskriterier för dem stöpta i samma mall. Likväl fyller för den berörde unge respektive medelålders doktoranden både studietiden, disputationen och den framvuxna avhandlingen delvis olika funktioner. De medelålders doktorernas kunskapsbidrag baseras inte bara på insikter under forskartiden utan också på mångåriga erfarenheter inom och utom arbetslivet. Själva har de efter sin forskarutbildning inte lika lång tid på sig som de yngre att i yrkesverksamhet medverka utifrån sina forskningsinsikter.

Det här förslaget handlar om att människor också efter avslutad yrkesverksamhet ska kunna bidra till kunskapsutvecklingen – den egna, arbetsplatsernas, kulturens och samhällets – genom att vara just seniordoktorander.

Andra erfarenheter och andra förväntningar

Individuella skillnader mellan människor i varje åldersgrupp är stor, men det förringar inte att det finns två systematiska skillnader mellan unga och gamla: man har olika erfarenheter och olika förväntningar. I vår tid kan och vill också äldre människor vara aktiva. I en undersökning benämnd ”Ungdomlingar” år 2010 (utförd av Demoskop på uppdrag av Centrum för Samtidsanalys) framgick det med all önskvärd tydlighet att gruppen aktiva äldre som med erfarenhet, energi och förmåga ville medverka till kvalificerat arbete var på väg att bli större. 25% av människor i åldern 65-89 år hörde till denna grupp – detta trots att ålderssegregeringen är påtaglig, att samhället har ett märkligt förhållningssätt till äldre och att det finns många spontant uttalat associationer till åldrande i sig.

Det kommer därför inte att dröja länge innan äldre människor hittar nya sätt att leva, utvecklas och arbeta. Många föredrar redan nu att vara aktiva framför att bli aktiverade. Förslaget om seniordoktorander utgör därför bara en av de många ansatser som kan komma fram de närmaste åren.

Sjelva förslaget

Förslaget handlar ”bara” om att möjliggöra för människor att efter sin pensionering satsa egen tid på att forskarutbilda sig. Knyta ihop den kompetens och de yrkeserfarenheter som de har bakom sig, konfrontera och berika dessa med den akademiska kunskapsstrukturen och lämna ett värdefullt kunskapsbidrag till omvärlden i form av en akademisk avhandling. Med bibehållna formella krav – samtidigt som universiteten satsar på analys av hur seniordoktorander påverkar kunskapsutvecklingen och vilka förutsättningar som behövs för individer och system.

Förslaget kan i sin kärna tidsmässigt ses ”bara” som en logisk vidareutveckling av exempelvis YTH-utbildningarna: universitetsutbildningar på grundutbildningsnivå som låter erfarenhetskunskap hos de studerande möta vetenskaplig kunskapen. Nu skulle detta – i kunskapssamhällets anda – kunna ske också på forskarutbildningsnivå.

Bland de tiotusen åhörare jag har haft på olika föreläsningar i äldre-sammanhang har tanken på seniordoktorander mött ett starkt gehör. Spontant menar sig 10-20% (unga som gamla) av en engagerad föreläsningssamfund för egen del känna varmt för en sådan möjlighet. I praktiken skulle det troligen bli betydligt färre – det här kräver mycket, speciellt av den enskilda. Men också om det blev tio gånger färre, skulle det finnas ett starkt söktryck med goda möjligheter att rekrytera kvalificerade doktorander.

Möjliga sätt att börja

Jag kan inte se några formella hinder vare sig för enskilda individer 65+ att söka doktorandtjänster eller för enskilda universitet eller institutioner att anta dem – men det skulle ske i alltför få fall och utgöra en alltför långsam, kanske rentav kontraproduktiv början. I stället skulle det behövas en stark lansering under en 5-10-årsperiod för att nå fram till en modell lämplig för mer generell tillämpning.

Det finns i dag exempel på starka temabaserade universitetssatsningar. Tema Linköping var först ut med att i större skala skapa en institutionell miljö för tematiskt organiserad, tvärvetenskaplig och samhällsrelevant forskning mellan och bortom disciplingränser. Valda teman var innehållsliga, där som hos andra efterföljare, medan det här förslaget handlar om en tematisk avgränsning till frågorna om vilken kunskap som kan komma fram med doktorander också inom gruppen 65+ och vad deras medverkan kan tillföra universitetets inre arbete.

Själv kan jag se hur startmöjligheter kan finnas hos t ex:

* en enskild universitetsmiljö som redan är van vid att nyttiggöra yrkeskunskaper och -erfarenheter och som har ett intresse av att med utgångspunkt från detta bearbeta både kunskapsteoretiska, kunskapsfilosofiska och kunskaps sociologiska frågor. Ett exempel på en sådan miljö är Vårdalinstitutet (i Lund och Göteborg) som sedan år 2001 arbetar i nära samverkan med huvudmän för vård och omsorg. Doktoranderna där handleds inom en rad olika institutioner (och olika fakulteter) men har en sammanhållande relativt omfattande strimma förlagd till regelbundna seminarier och internat inom Vårdalinstitutet.

* ett enskilt forskningsråd som bestämmer sig för att göra en större satsning på en forskarskola med 65+-doktorander vilka i övrigt ingår i olika traditionella miljöer.

* en EU-satsning på ett samtidigt införande av seniordoktorandmöjligheter i några olika europeiska länder utifrån pågående förändringar i förutsättningarna för äldre människor. Här finns garanterat en nord-syd-aspekt: utgångsläget för förra generationens äldre skilde sig starkt åt mellan länderna och förändringarna till dags dato är även de starkt kulturellt influerade. Ett utbyte mellan seniora doktorander verksamma med kunskapsuppbyggnad i Europa av i dag skulle kunna ge helt nya insikter av vikt för Europas framtid.

* enskilda donationer/ fundraisingsatsningar. Det är inte otroligt att en enskild verksamhet alternativt enskilda äldre donatorer (utifrån en medvetenhet om hur den egna kunskapsinriktningen och -utvecklingen ändrats på äldre dagar) kan vilja göra en satsning på just seniordoktorander. Kanske inriktad på det tidigare egna universitetet (som en alumniutvidgning, alltså) eller på möjligheter för dem som arbetat inom det egna företaget att efter pensionering vidareutveckla sina erfarenheter till långsiktigt hållbara kunskaper av vikt både för den enskilde och den fortsatta verksamheten.

Kostnader

Troligen vore det ett alltför stort brott mot vår samtids fokusering på finansiering, inte minst inom universiteten, om jag presenterade ett sådant här förslag utan att samtidigt ge också en kostnadsskiss. Därför följer en sådan här:

Den enskilde seniordoktoranden uppbär ingen lön utan satsar sin kompetens och tid ideellt utifrån sin pay-back-vilja. Vinsten (utöver glädjen i att få bidra) ligger i handledningen, forskningsgemenskapen och förnyelsen av den egna kompetensen.

Direkta kostnader uppkommer därför bara hos:

* Institutionen som står för alla extrakostnader kring doktoranden (handledning, resor samt övriga universitetsförutsättningar som en ordinarie doktorand har) och dessutom måste vidareutveckla sin egen handledningspotential och förmåga till kunskapsutveckling.

* Den sammanhållande enhet/ forskarskola (inom Sverige kanske Vårdalinstitutet, inom Norden kanske något liknande Toppforskningsinstitutet för klimat, miljö och energi men med ett seniordoktorandfokus, inom EU kanske något knutet till äldre- och folkhälsoforskningen inom ramprogrammet Horizon 2020) som från första stund ska utveckla förutsättningarna både för seniordoktoranderna själva och för det speciella i det disciplinövergripande och i växelverkan med omvärlden.

Sammanlagt uppskattar jag kostnaderna per seniordoktorand till totalt 1 miljon Skr (200 kkr per år i 5 år) att fördelas i proportionerna 2/3 till berörd institution och 1/3 till forskarskolan.

Möjliga effekter

Potentialen i förslaget är självklar: den som inom sig har tillgång till kanske 70 årsringar av erfarenheter har access-tider, associations- och hopknytningsmöjligheter som tidigare varit extremt få människor förunnade.

Vinsten för de berörda doktoranderna är framför allt att få ge. Och att genom ett kvalificerat upplägg (inklusive handledning och seminarier) också till unga meddoktorander) få uppleva den rena kunskapsglädjens aha-upplevelser.

Vinsten för de berörda arbetsplatserna består av återföringen av den vidareutvecklade erfarenhetsbaserade kunskapen och i de bevarande- och utvecklingsincitament som detta i sin tur leder till.

Vinsten för universiteten utgörs av de nya forskningsinriktningar och omvärldskontakter som seniordoktoranderna tillför. Och i utmaningen att fungera som arena för djupgående akademiska samtal över tid mellan människor med en åldersskillnad på kanske 50 år.

Vinsten för kulturen uppkommer genom den annorlunda och bredade kunskapsutvecklingen.

Vinsten för samhället ligger i att fler människor kommer att kunna bidra mer aktivt långt till det gemensamma efter pensionsåldern, kanske rentav också under bättre hälsa.